

Volumul cuprinde și anexe, unde sunt prezentate localitățile care au fost codificate (Anexa A), înșiruirea alfabetică a localităților, cu primele lor menționări documentare și cu principalele denumiri pe care le-au avut în epocile feudală și modernă (Anexa B), localitățile scoase din nomenclator, prin operațiile de comasare, contopire și unire (Anexa C), localitățile cu denumirea schimbată după ultima organizare administrativ-teritorială din 1964 (Anexa D) și localitățile dispărute (Anexa E).

Lucrarea mai conține lista abrevierilor, precum și numeroase planșe reprezentând obiectivele și descoperirile arheologice, grupate pe epoci și culturi. Revenind la planșe, trebuie arătat că tipografia "Metropol" din București a omis o planșă (pl. LXXCIII), care încheia prezentarea ilustrată a seriei de depozite de bronzuri descoperite pe teritoriul jud. Mureș (depozite din Bronz D - Hallstatt B3), fapt de altfel semnalat de autorul *Repertoriului* într-un articol din revista *Târnava* (Valeriu Lazăr, *O omisiune regretabilă*, anul VI (1996), nr. 3 (39), p.12). În locul amintitei planșe, a fost inclusă o planșă cu mărturii arheologice din a doua epocă a fierului (La Tène), pl. LXXXVIII, ce conține ceramică dacică de la Lechința de Mureș și Sighișoara și brățări cu nodozități din epoca La Tène târzie de la Sighișoara și Papiu Ilarian.

Repertoriul arheologic al județului Mureș, bazat pe un material faptic și informațional deosebit de bogat, este o lucrare monumentală, de referință, privind spațiul istoric și geografic prezentat, fiind încununată și cu Premiul "V. Pârvan" al Academiei Române (1995).

IULIA MOLDOVAN

VASILE URSACHI, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995, 590 p., 33 fig., 364 pl.

Apărută sub egida Institutului Roman de Tracologie, în colecția *Bibliotheca Thracologica*, lucrarea semnată Vasile Ursachi este prima monografie a unei așezări geto-dacice de tip *dava* din Moldova.

Cele opt capitole ale lucrării - I. *Introducere*, II. *Așezarea geto-dacică*, III. *Sistemul de fortificații*, IV. *Inventarul așezării*, V. *Necropola*, VI. *Cronologie*, VII. *Apartenență etnică*, VIII. *Concluzii*, sunt completate de un bogat material ilustrativ alcătuit din planurile și stratigrafia secțiunilor de la Brad și planșe cu desene și fotografii ale inventarului arheologic.

Prezentarea fizico-geografică a zonei în care se află stațiunea arheologică de la Brad explică, în bună măsură, atracția comunităților din toate timpurile pentru acest spațiu geografic. Ca o recunoaștere modernă a calităților de habitat se menționează înființarea în acest loc a unei școli de agronomie și a unei ferme pilot de către Ion Ionescu de la Brad, primul specialist român în științe agricole. Următoarele pagini ale *Introducerii* prezintă informații succinte despre rezultatele campaniilor arheologice de la Brad. Din 1963 - la un an după identificarea pe teren de către Al. Vulpe și V. Ursachi, și pînă în 1984 s-au deschis 31 de secțiuni și au fost cercetate trei morminte din necropola tumulară.

Cele trei mari componente ale așezării geto-dacice de la Brad sunt: zona fortificată (acropola), așezarea deschisă și necropola tumulară. Capitolul al doilea începe cu prezentarea straturilor de cultură din stațiunea de la Brad; succesiunea lor nu are aceeași structură. Astfel, pe acropolă, stratul de cultură are o grosime de trei metri și cuprinde mai multe perioade istorice: epoca eneolitică (Precucuteni, Cucuteni A și AB), perioada de tranziție spre epoca bronzului, epoca bronzului (Monteoru I C 2-I-a, Noua), prima epocă a fierului (Hallstatt B), epoca dacică și epoca medievală. În așezarea eneolitică se semnalează prezența unor piese unice ce fac parte dintr-un depozit aparținând culturii Cucuteni, faza A4: discuri de aur, brățări de aramă cu secțiunea rombică și un topor de aramă cu brațele în cruce, la capătul scurt în formă de daltă iar la celălalt capăt cu un ascuțit de formă rombică, toate acestea fiind produse importate din sud, din aria culturii Gumelnița. Cel mai important strat de cultură de pe acropolă corespunde epocii geto-dacice și se împarte în patru niveluri cu mai multe faze de locuire. Primele două niveluri aparțin secolelor IV-III î.Hr., respectiv secolele III-II î.Hr., iar ultimele se încadrează fazei clasice de dezvoltare a civilizației geto-dacice, secolul I î.Hr., respectiv secolul I d.Hr. și începutul secolului al II-lea d.Hr. După opinia autorului, sfârșitul locuirii trebuie legat de evenimentele de la începutul secolului al II-lea d.Hr. încheiate cu includerea Daciei în Imperiu. Pentru așezarea deschisă, unde situația este mai clară pentru ultimele faze de locuire, cele două straturi de cultură existente aparțin epocii bronzului și epocii geto-dacice, cel din urmă diferențiindu-se în trei niveluri. În așezarea deschisă nu există corespondent pentru primul nivel dacic de pe acropolă și nici pentru ultimele faze ale ultimului nivel. Cel de-al treilea nivel dacic (corespunzător nivelului patru de pe acropolă, fără ultimele faze) se poate urmări pe o distanță de 400 de metri de la șantul de apărare, acesta reprezentând extensia maximă a așezării deschise de la Brad.

O altă problemă abordată în capitolul al doilea este cea a locuințelor, analizate sub aspectul formei, al modalităților de construcție, al amenajărilor interioare și al tendințelor de sistematizare a acestora. Cele două tipuri de locuință - adâncită în pământ și de suprafață, se întâlnesc atât în așezarea fortificată cât și în cea deschisă. Pe acropolă, în ultimele două niveluri dacice, se întâlnesc numai locuințe de suprafață. Între acestea se detașează o locuință de dimensiuni foarte mari (430 mp) ce aparține celui de-al treilea nivel dacic. Deși cu două faze de construcție ce parcurg același secol, secolul I î.Hr., aceasta clădire pare să fi avut funcționalități diferite - locuință rezidențială a căpeteniei uniunii de triburi și edificiu religios. Această descoperire completează argumentația de ordin arheologic ce susține existența organizării protourbane la populația geto-dacică. O construcție de tip deosebit, aparținând nivelului trei dacic, a apărut și în așezarea deschisă. Aceasta este prevăzută cu zece gropi de par și pare să fi avut o destinație specială, eventual de cult.

De o importanță deosebită este și sanctuarul rotund cu stâlpi de lemn, descoperit în partea de sud-vest a acropolei. În rândul construcțiilor cu caracter religios autorul mai amintește: construcția cu absidă - a doua fază a locuinței de mari dimensiuni, locuința cu zece gropi de par din așezarea deschisă și, de asemenea, gropile cu caracter religios. Alături de locuința de mari dimensiuni și de locul de acces pe acropolă, sanctuarul delimitează un spațiu central (o piață) pavat cu piatră de râu, fapt ce sugerează un început de sistematizare în cadrul așezării. Sanctuarul rotund a avut trei faze de construcție. Primele două constituie o singură etapă de folosire, probabil tot cu caracter religios. După părerea autorului, a doua fază de construcție a sanctuarului - edificiul cu absidă, ar putea constitui o etapă mai veche a construcțiilor de cult dacice,

care precede sanctuarele rotunde cu stâlpi de lemn; la fel, sanctuarele patrulate cu aliniamente din tamburi de lemn pot constitui o formă de tranziție între construcțiile cu absidă și sanctuarele rotunde sau chiar una anterioară acestora. O datare precisă a acestor etape de construcție va rezolva nodul gordian al problemei. Ultima fază de construcție este reprezentată de sanctuarul rotund cu stâlpi de lemn, acesta reprezentând o adevărată zonă sacră a așezării.

Prezentarea anexelor și gropilor încheie capitolul al doilea, completând imaginea globală a descoperirilor de la Brad. În legătură cu gropile de cult și puturile votive, V. Ursachi vede în existența lor o posibilă fază premergătoare apariției marilor sanctuare de mai târziu.

Capitolul al treilea abordează o problemă importantă pentru studiul așezărilor de tip *dava*, aceea a sistemului de fortificație. În așezarea aparținând epocii bronzului apare prima fortificație. Ea a fost exploatată și în prima epocă a fierului, apoi în primele două niveluri dacice. În al treilea nivel dacic, la jumătatea secolului I î.Hr., apare o nouă fortificație alcătuită dintr-un șant și o construcție de lemn ce avea dublu rol - poartă de intrare în acropolă și element de întărire a escarpei șantului de apărare. Ea va fi abandonată, treptat, spre sfârșitul secolului I î.Hr. sau începutul secolului I d.Hr. În legătură cu problema sistemelor de fortificație, autorul insistă asupra importanței acestora pentru rezolvarea problemelor legate de apariția și durata așezărilor de tip *dava*. Analizând date mai vechi și mai noi, la care adaugă ultimele concluzii ale cercetărilor din dăvele de pe valea Siretului (Poiana, Răcătău și Brad), V. Ursachi fixează reperele cronologice ale dispariției așezărilor de tip *dava*, dispariție care a avut loc la sfârșitul secolului I î.Hr. sau începutul secolului I d.Hr. (în special cele din Câmpia Munteniei), în a doua jumătate a secolului I d.Hr. (cele din sudul Moldovei și din estul Munteniei) sau la începutul secolului al II-lea d. Hr. (cele de pe valea Siretului).

Cel mai cuprinzător capitol al lucrării - *Inventarul așezării*, prezintă uneltele, armele, ceramica, obiectele de podoabă și monedele descoperite în stratul de cultură geto-dacic de la Brad. Ponderea cea mai însemnată o are ceramica; sunt prezentate amănunțit tipurile ceramice și variantelor lor, precizându-se descoperirile similare, încadrările tipologice și cronologice anterioare, la care se adaugă completările bazate pe studiul stratigrafiei din stațiunea de la Brad; de asemenea, sunt inseriate unele tipuri ceramice ignorate în studiile de până acum (vasul cu tub, platourile). Ceramica lucrată la roată este preponderentă în ultimele două niveluri dacice, - evidențiindu-se ceramica pictată-, dar menționăm și existența ceramicii fine lucrată la mână, spre deosebire de situația din alte așezări. Ceramica de import prezintă în așezare dovedește existența legăturilor comerciale cu lumea greacă și romană.

Printre piesele deosebite de la Brad enumerăm: un butuc de roată din ceramică, probabil de la un car solar, fragmente dintr-un tip de scut puțin cunoscut în lumea dacică, piese de bronz dintr-un car, o imitație după o cupă deliană și vase de cult de o formă deosebită, cu analogii doar la Răcătău și Poiana.

Cea de-a treia zonă distinctă a de la Brad este necropola tumulară. Rezultatele cercetării celor trei tumuli, la care se adaugă cele provenind de la descoperirile din așezarea deschisă (16 morminte de înhumatie și unul de incineratie), fac obiectul celui de-al cincilea capitol al lucrării. În necropolă s-a practicat incineratia în tumuli cu arderea pe loc; ca element specific acestor tumuli remarcăm prezența unor mici gropi în poziție secundară (situație semnalată și la Răcătău), lipsite de inventar, care determină, în opinia autorului, încadrarea într-un nou tip de morminte tumulare. Totodată, autorul consideră necesară o reinterpretare a mormintelor de incineratie în gropi cilindrice, al

căror inventar pledează mai mult pentru folosirea lor ca gropi cu resturi menajere, și a câmpurilor de gropi cu semnificație funerară, considerate necropole.

Ultimul capitol este rezervat reconstituirii vieții economice, sociale și politice de la Brad. Un loc important în această reconstituire este acordat legăturilor cu lumea greacă, ale căror urmări se resimt în societatea geto-dacică de la est de Carpați, ele fiind mai intense și mai productive decât cele cu lumea celtică ce nu se înregistrează la aceleași cote, mai ales pentru valea Siretului mijlociu. În legătură cu rolul și statutul așezării dacice de la Brad în perioada secolelor IV-II î.Hr., autorul subliniază modestia așezărilor de pe valea Siretului comparativ cu importanța marilor fortificații din partea de est a Moldovei. Pentru ultimele două niveluri de la Brad, toate rezultatele cercetărilor arheologice dovedesc existența unui centru politic, economic și religios în jurul căruia gravitau așezările din zonă. Astfel, spune autorul, ar fi îndreptățită ipoteza conform căreia așezarea de la Brad - identificată cu *Zargidava* menționată de Ptolemeu, ar fi aceeași cu cea pomenită în inscripția de la *Dionysopolis* ridicată în cinstea lui Acornion.

Atât de necesară în condițiile importanțelor cercetări din așezările de tip *dava* din Moldova, nevalorificate încă în lucrări exhaustive, monografia așezării de tip *dava* de la Brad constituie un valoros reper istoriografic. Regretând lipsa unui plan general al așezării și, eventual, a unor încercări de reconstituire a zonei centrale de pe acropolă, încheiem subliniind importanța apariției acestei lucrări, ale cărei informații și aprecieri îmbogățesc peisajul istoriografic românesc, ea fiind un util instrument pentru specialiștii în domeniu.

CARMEN UNGUREANU

Ieromonah GABRIEL BUNGE, *Evagrie Ponticul. O introducere*, studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997, 256 p.

Editura Deisis din Sibiu ne propune o nouă lucrare în cadrul colecției "Philosophia Christiana"; de această dată autor este ieromonahul Gabriel Bunge, care ne prezintă un personaj ce în ultimele decenii s-a bucurat de o atenție crescândă.

Originar din Pont, Evagrie (345 - 399 d. H.) este una din figurile care au exercitat influența cea mai profundă asupra ascezei creștine. S-a bucurat, atât în Orient, cât și în Occident, de discipoli înzestrați și influenți (Paladie, Ioan Cassian) dar, în egală măsură, și de adversari redutabili (Ieronim, Justinian). Deși prețuit în timpul său, opera și memoria i-au fost condamnate de Sinodul V Ecumenic de la Constantinopol (553), ajungându-se la o situație paradoxală: dacă biserica bizantină îl condamnase pentru origenism, biserica armeană îl cinstește până astăzi ca sfânt (fapt arătat și de traducător în studiul introductiv intitulat *Părintele Gabriel Bunge și dilemele exegezei evagriene: filologie sau/si congenialitate*, p. 5 - 16). Aceeași atitudine o are și biserica coptă.

După cum arată autorul, cartea este dedicată mai ales "omului Evagrie" (p. 20), iar izvoarele pe care le are la dispoziție provin mai ales de la discipoli (Paladie) și prieteni (Rufin) sau de la alți autori (Socrate, Sozomen), precum și cele 62 de scrisori, în traducere siriacă, ce s-au păstrat de la Evagrie. Aceste